Zbornik sudske prakse

MIŠLJENJE NEZAVISNOG ODVJETNIKA
NILSA WAHLA
od 8. prosinca 2016.[1]

Predmet C-85/15 P, spojeni predmeti C-86/15 P i C-87/15 P, predmeti C-88/15 P i C-89/15 P

Feralpi Holding SpA (C-85/15 P)
Ferriera Valsabbia SpA i Valsabbia Investimenti SpA (C-86/15 P)
Alfa Acciai SpA (C-87/15 P)
Ferriere Nord SpA (C-88/15 P)
Riva Fire SpA, u likvidaciji (C-89/15 P)
protiv
Europske komisije

Postupak povodom žalbe

TržišnonatjecanjeUgovor o EZUČ-uPrava obraneObavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama u postupkuSaslušanjeSavjetodavni odborPredugo trajanje postupka pred Općim sudom Ponavljanje povredeJavno distanciranjeNeograničena nadležnostU svojim žalbama Feralpi Holding (u daljnjem tekstu: Feralpi), Ferriera”

Valsabbia i Valsabbia Investimenti (u daljnjem tekstu: Valsabbia), Alfa Acciai, Ferriere Nord i Riva Fire (u daljnjem tekstu zajedno: žalitelji) u biti od Suda zahtijevaju da ukine presude Općeg suda

1. [2]kojima je (u cijelosti ili većem dijelu) odbio njihove tužbe za poništenje odluke Komisije donesene u skladu s člankom 7. stavkom 1. i člankom 23. stavkom 2. Uredbe Vijeća (EZ) br. 1/2003[3], a kojom im je izrečena kazna zbog sudjelovanja u kartelu na tržištu betonskih armaturnih šipki u razdoblju od 1989. do 2000.

2. Ovim se žalbama ističe nekoliko postupovnih pitanja, kao što su odgovarajući način provedbe postupka prema Uredbi br. 1/2003 i Uredbi (EZ) br. 773/2004[4], uvjeti pod kojima je primjenjiva otegotna okolnost ponavljanja povrede i dostupni pravni lijekovi u slučaju predugog trajanja postupka na Općem sudu. U svrhu ekonomičnosti postupka ti su problemi zajedno ispitani u ovom mišljenju.

1 Izvorni jezik: engleski

2 Presude od 9. prosinca 2014., Feralpi/Komisija, T-70/10, neobjavljena, EU:T:2014:1031; Riva Fire/Komisija, T-83/10, neobjavljena, EU:T:2014:1034; Alfa Acciai/Komisija, T-85/10, neobjavljena, EU:T:2014:1037; Ferriere Nord/Komisija, T-90/10, neobjavljena, EU:T:2014:1035; i Ferriera Valsabbia i Valsabbia Investimenti/Komisija, T-92/10, neobjavljena, EU:T:2014:1032 (u daljnjem tekstu: pobijane presude).

3 Uredba Vijeća od 16. prosinca 2002. o provedbi pravila o tržišnom natjecanju utvrđenim u člancima [101. i 102. UFEU-a] (SL 2003., L 1, str. 1) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 8., svezak 1., str. 165.).

4 Uredba Komisije od 7. travnja 2004. o postupcima koje Komisija vodi na temelju članaka [101. i 102. UFEU-a] (SL 2004., L 123, str. 18) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 8., svezak 1., str. 298.).

I – Pravni okvir

A – Ugovor o osnivanju Europske zajednice za ugljen i čelik

3. U skladu s člankom 65. UEZUČ-a:

„1. Zabranjuju se svi sporazumi među poduzetnicima, odluke udruženja poduzetnika i usklađena djelovanja koji bi mogli, izravno ili neizravno, spriječiti, ograničiti ili narušiti normalno odvijanje tržišnog natjecanja na zajedničkom tržištu, a osobito oni kojima je svrha

(a) utvrđivanje ili određivanje cijena;

(b) ograničavanje ili nadzor proizvodnje, tehničkog razvoja ili ulaganja;

(c) provedba podjele tržišta, proizvoda, klijenata ili izvora nabave.

[…]

4. Svi sporazumi ili odluke zabranjeni na temelju stavka 1. ovog članka ništavi su i na njih se ne može pozvati ni pred kojim sudom država članica.

Komisija je isključivo nadležna odlučivati o usklađenosti takvih sporazuma ili odluka s odredbama ovog članka, podložno pravu na podnošenje tužbi Sudu.

5. Komisija može poduzetnicima koji su zaključili ništav sporazum, koji primjenjuju ili bi mogli primijeniti, putem arbitraže, opoziva, bojkota ili na drugi način, ništav sporazum ili odluku ili sporazum za koji je dozvola odbijena ili opozvana, ili za koji postoji dozvola koja je dobivena na temelju lažnih ili nepotpunih podataka, ili kad se koristi u suprotnosti s odredbom iz stavka 1., izreći novčane kazne ili periodične penale do najviše dvostrukog iznosa prihoda ostvarenog na proizvodu koji je predmet sporazuma, odluke ili usklađenog djelovanja koje je u suprotnosti s ovim člankom, s time da može, ako je cilj ograničavanje proizvodnje, tehničkog razvoja ili ulaganja, povisiti tako utvrđen iznos za najviše 10 % godišnjih prihoda predmetnog poduzetnika, ako je riječ o novčanoj kazni, i za 20 % dnevnog prihoda, ako je riječ o periodičnim penalima.” [neslužbeni prijevod]

4. Prema članku 97. UEZUČ-a, taj je ugovor istekao 23. srpnja 2002.

B – Uredba br. 1/2003

5. U članku 7. stavku 1. („Utvrđivanje i otklanjanje povrede odredaba Ugovora”) Uredbe br. 1/2003 navodi se:

„Kada Komisija, postupajući po pritužbi ili po službenoj dužnosti, utvrdi da postoji povreda [članka 101. ili članka 102. UFEU-a], može odlukom zahtijevati od poduzetnika i udruženja poduzetnika da takvu povredu otklone […]”

6. U skladu s člankom 14. („Savjetodavni odbor”) iste uredbe:

„1. Komisija će se za pomoć obratiti Savjetodavnom odboru za pitanja ograničavajućih djelovanja i vladajućih položaja prije donošenja bilo koje odluke iz članaka 7., 8., 9., 10., 23., te članka 24. stavka 2. i članka 29. stavka 1.

2. U svrhu rješavanja pojedinačnih predmeta Savjetodavni odbor sastojat će se od predstavnika tijela država članica nadležna za tržišno natjecanje. […]

3. Konzultacije se mogu održati na sastanku koji saziva i kojem predsjedava Komisija, a koji se može održati najranije 14 dana nakon slanja poziva za taj sastanak, uz koji mora biti priložen sažetak predmetnog slučaja, te upućivanje na najvažnije dokumente i preliminarni nacrt odluke […] Savjetodavni odbor sastavlja pismeno mišljenje o preliminarnom nacrtu odluke Komisije. […]

[…]

5. Komisija mora u potpunosti uzeti u obzir mišljenje Savjetodavnog odbora. Komisija obavještava Savjetodavni odbor o načinu na koji je uzela u obzir njegovo mišljenje. […]"

7. U skladu s odredbama članka 23. stavka 2 točke (a) Uredbe br. 1/2003 Komisija može odlukom izreći novčane kazne poduzetnicima i udruženjima poduzetnika ako, među ostalim, bilo namjerno ili nepažnjom prekrše odredbe članaka 101. ili 102. UFEU-a.

8. Konačno, u članku 27. stavku 1. Uredbe 1/2003 navodi se:

„Prije donošenja odluke sukladno člancima 7., 8. i 23. te članku 24. stavku 2., Komisija poduzetnicima ili udruženjima protiv kojih vodi postupak pruža priliku da budu saslušani u vezi preliminarno utvrđenih činjenica u postupku Komisije. Komisija svoje odluke temelji samo na činjenicama za koje je strankama omogućeno da se izjasne […]"

C – Uredba br. 773/2004

9. U članku 10. Uredbe br. 773/2004[5] („Obavijest o utvrđenim činjenicama i odgovor") navodi se:

„1. Komisija obavješćuje uključene stranke pisanim putem o utvrđenim činjenicama protiv njih. Obavijest o utvrđenim činjenicama se dostavlja svakoj od njih.

2. Kada predmetnim strankama dostavlja obavijest o utvrđenim činjenicama, Komisija određuje rok u kojem one mogu pisanim putem iznijeti svoje stajalište. […]

3. Stranke mogu u svojim pisanim podnescima navesti sve njima poznate činjenice bitne za njihovu obranu protiv utvrđenih činjenica na koje upozorava Komisija. […]"

10. U skladu s odredbama članka 11. („Pravo na očitovanje") Uredbe br. 773/2004:

„1. Komisija strankama kojima je uputila obavijest o utvrđenim činjenicama pruža mogućnost očitovanja prije savjetovanja sa Savjetodavnim odborom iz članka 14. stavka 1. Uredbe (EZ) br. 1/2003.

2. Komisija u svojim odlukama uzima u obzir samo utvrđene činjenice o kojima su se stranke iz stavka 1. mogle očitovati."

11. U skladu s člankom 12. Uredbe br. 773/2004:

„Strankama kojima je uputila obavijest o utvrđenim činjenicama Komisija pruža mogućnost da iznesu svoje razloge na saslušanju ako one to zahtijevaju u svojim podnescima."

5 Kako je bila na snazi u mjerodavnom trenutku.

12. U skladu s člankom 14. stavkom 3. („Vođenje saslušanja”) iste uredbe, Komisija bi trebala „pozvati tijela država članica nadležna za tržišno natjecanje da sudjeluju u saslušanju”.

II – Okolnosti spora

13. Komisija je od listopada do prosinca 2000. provela nekoliko inspekcija u uredima određenih talijanskih poduzetnika koji se bave proizvodnjom armaturnih šipki te u uredima udruženja talijanskih proizvođača čelika. Komisija je od njih također zatražila da dostave informacije u skladu s člankom 47. UEZUČ-a. Komisija je 26. ožujka 2002. pokrenula upravni postupak i sastavila obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama u skladu s člankom 36. UEZUČ-a. Podnositelji su podnijeli pisano očitovanje na obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama i saslušani su na saslušanju 13. lipnja 2002. Komisija je 12. kolovoza 2002. objavila dodatnu obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama. U toj dodatnoj obavijesti o preliminarno utvrđenim činjenicama Komisija je objasnila svoj stav u pogledu daljnjeg postupka nakon isteka UEZUČ-a i izjavila je da je pokrenula postupak u skladu s Uredbom br. 17/62[6]. Podnositelji su dostavili pisano očitovanje na dodatnu obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama. Drugo je saslušanje održano 30. rujna 2002. uz nazočnost predstavnika država članica.

14. Komisija je 17. prosinca 2002. donijela Odluku C (2002) 5087 *final* o postupku primjene članka 65. UEZUČ-a (predmet COMP/37.956 – Betonsko-armaturne šipke; u daljnjem tekstu: odluka iz 2002.) kojom je utvrdila da je nekoliko poduzetnika (uključujući žalitelje) prekršilo odredbe članka 65. stavka 1. UEZUČ-a i odredila im je kazne. Nekoliko je tih poduzetnika pobijalo odluku iz 2002. pred Općim sudom.

15. Presudama od 25. listopada 2007. (u daljnjemu tekstu: presude iz 2007.) Opći sud poništio je odluku iz 2002.[7]. Opći sud smatrao je da je, uzimajući u obzir potpuni nedostatak upućivanja na članak 3. i članak 15. stavak 2. Uredbe br. 17/62, postupovni pravni temelj te odluke bio članak 65. stavci 4. i 5. UEZUČ-a. Sud je zatim istaknuo da, u skladu s ustaljenom sudskom praksom, odredba koja tvori pravni temelj mjere mora biti na snazi u vrijeme njezina donošenja i utvrdio da je članak 65. stavci 4. i 5. UEZUČ-a prestao važiti 23. srpnja 2002. Zato je Opći sud zaključio da Komisija više nije imala nadležnost za utvrđivanje povrede članka 65. stavka 1. UEZUČ-a i za određivanje kazni odgovornim poduzetnicima na temelju članka 65. stavaka 4. i 5. UEZUČ-a nakon njegova isteka.

16. Komisija je dopisom od 30. lipnja 2008. obavijestila žalitelje i druge predmetne poduzetnike o svojoj namjeri ponovnog donošenja odluke na temelju druge pravne odredbe. Komisija je također navela da će, s obzirom na ograničen doseg primjene presuda iz 2007., nova odluka biti utemeljena na dokazima navedenima u obavijesti o preliminarno utvrđenim činjenicama i dodatnoj obavijesti o preliminarno utvrđenim činjenicama koja je poslana predmetnim poduzetnicima 2002. Predmetnim je poduzetnicima određen rok za dostavu primjedbi, što su oni i učinili.

17. Komisija je 30. rujna 2009. donijela Odluku C (2009) 7492 *final* o primjeni članka 65. UEZUČ-a (predmet COMP/37.956 – Betonsko-armaturne šipke, ponovno donošenje). Ta je odluka naknadno izmijenjena Odlukom C (2009) 9912 *final* od 8. prosinca 2009.[8]. U spornoj je odluci Komisija utvrdila povredu članka 65. UEZUČ-a koju su počinili žalitelji i odredila im je novčanu kaznu.

6 Uredba Vijeća EEZ-a [od 6. veljače 1962.]: Prva uredba o provedbi članaka 85. i 86. Ugovora (SL 1962., 13, str. 204.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 8., svezak 3., str. 3.).

7 Presude od 25. listopada 2007., SP i dr./Komisija, T-27/03, T-46/03, T-58/03, T-79/03, T-80/03, T-97/03 i T-98/03, EU:T:2007:317; Riva Acciaio/Komisija, T-45/03, neobjavljena, EU:T:2007:318; Feralpi Siderurgica/Komisija, T-77/03, neobjavljena, EU:T:2007:319; i Ferriere Nord/Komisija, T-94/03, neobjavljena, EU:T:2007:320.

8 Prvu se odluku, kako je izmijenjena kasnijom odlukom, u daljnjem tekstu naziva „sporna odluka“.

III – Postupak pred Općim sudom i pobijane presude

18. Svojim tužbama na temelju članka 263. UFEU-a podnesenim 17. veljače 2010. (T-92/10), 18. veljače 2010. (T-85/10) i 19. veljače 2010. (T-83/10, T-70/10 i T-90/10) žalitelji su od Općeg suda zahtijevali da poništi sporne odluke.

19. Opći sud je u svih pet slučajeva 9. prosinca 2014. donio presudu kojom je odbio te tužbe u cijelosti ili u većem dijelu.

IV – Postupak pred Sudom i zahtjevi stranaka

20. Žalbama uloženima 19. veljače 2015. (C-85/15 P), 20. veljače 2015. (C-86/15 P, C-87/15 P i C-88/15 P) i 24. veljače 2015. (C-89/15 P) žalitelji su svaki pojedinačno od Suda zahtijevali da ukine prvostupanjsku presudu koju je u vezi s njima donio Opći sud, da poništi spornu odluku ili smanji izrečene novčane kazne (ili umjesto toga da vrati predmet Općem sudu radi ponovnog odlučivanja) i da naloži Komisiji snošenje troškova. Riva Fire također je od Suda zahtijevao da zbog dugotrajnosti postupka na Općem sudu utvrdi povredu članka 47. stavka 2. Povelje Europske unije o temeljnim pravima (u daljnjem tekstu: Povelja) i članka 6. stavka 1. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljnjem tekstu: EKLJP). Feralpi, Valsabbia i Alfa Acciai također su od Suda zahtijevali da utvrdi povredu članka 47. stavka 2. Povelje i članka 6. stavka 1. EKLJP-a ako Sud ne smanji novčane kazne po toj osnovi.

21. U svakom pojedinom predmetu Komisija je od Suda zahtijevala da odbije žalbu i da žalitelju naloži snošenje troškova.

22. Odlukom predsjednika Suda od 7. lipnja 2016. predmeti C-86/15 P i C-87/15 P spojeni su radi usmenog postupka i presude. Žalitelji i Komisija usmeno su iznijeli svoje argumente na zajedničkoj raspravi održanoj 20. listopada 2016.

V – Ocjena žalbenih razloga

23. U svojim su žalbama žalitelji iznijeli šest žalbenih razloga (C-85/15 P), sedam žalbenih razloga (spojeni predmeti C-86/15 P i C-87/15 P), devet žalbenih razloga (C-88/15 P) i četiri žalbena razloga (C-89/15 P).

24. U ovom ću mišljenju ispitati, kao prvo, žalbeni razlog koji je zajednički svim žalbama, a odnosi se na poštovanje prava žaliteljâ na obranu i pravilnu provedbu upravnog postupka. Zbog razloga navedenih u nastavku, smatram da je taj žalbeni razlog osnovan i da bi pobijane presude trebalo ukinuti, a spornu odluku poništiti.

25. Za slučaj da se sud ne složi s mojom ocjenom žalbenog razloga također ću ispitati ostale žalbene razloge. Međutim, većinu ovih razloga ispitat ću ukratko s obzirom na to da su, kako proizlazi, očito nedopušteni ili neosnovani.

A – Prava obrane i pravilna provedba upravnog postupka

26. Žalitelji kritiziraju Opći sud jer je odbio njihove navode o povredi prava na obranu i nekoliko odredaba Uredbe br. 773/2004.[9]. Iako se njihovi argumenti ponešto razlikuju[10], žalitelji u osnovi tvrde da Opći sud nije osudio Komisijin propust da vodi postupak utvrđen u uredbama br. 1/2003 i 773/2004 prije donošenja sporne odluke.

27. Komisija brani zaključke Općeg suda. Komisija smatra da se strogo pridržavala načela *tempus regit actum* primjenjujući postupovna pravila koja su bila na snazi u mjerodavno vrijeme i da su žalitelji dobili mogućnost iznošenja svojih stavova u svim sadržajnim i postupovnim aspektima predmeta. Komisija također ističe da poništenje odluke iz 2002. nije lišilo valjanosti postupovne radnje poduzete prije donošenja te odluke, uključujući radnje poduzete dok je UEZUČ još bio na snazi.

28. Na samom početku valja podsjetiti da u skladu s ustaljenom sudskom praksom Uredba br. 1/2003, nakon 23. srpnja 2002., omogućuje Komisiji da utvrdi postojanje i sankcionira sporazume među poduzetnicima koji su nastali u sektorima koji ulaze u područje primjene UEZUČ-a *ratione materiae* i *ratione temporis* iako odredbe Uredbe br. 1/2003 ne upućuju izravno na članak 65. UEZUČ-a. Međutim, to je moguće samo ako je odluka u skladu s člankom 7. stavkom 1. i člankom 23. stavkom 2. Uredbe br. 1/2003 donesena nakon postupka provedenog u skladu s tom uredbom[11]. Naravno, potpuna usklađenost s Uredbom br. 1/2003 podrazumijeva i usklađenost s njezinom provedbenom Uredbom br. 773/2004[12].

29. Uzimajući u obzir prethodno navedeno, smatram da su izjave žaliteljâ u tom pogledu osnovane. Komisija nije u potpunosti slijedila postupak utvrđen u uredbama br. 1/2003 i 773/2004 prije donošenja sporne odluke, što će biti objašnjeno u nastavku. Nekoliko je ključnih postupovnih radnji doista provedeno u skladu s važećim odredbama prema UEZUČ-u (i samo u skladu s tim odredbama). Međutim, čak i ako su te odredbe slične, one nisu jednake odredbama utvrđenima za primjenu članka 101. i 102. UFEU-a. Slijedom toga, postupak koji je Komisija provela u tim predmetima negativno je utjecao na mogućnost sudjelovanja tijela država članica nadležnih za tržišno natjecanje u tom postupku. To je sudjelovanje važno pa se propust Komisije da ga omogući ne može zanemariti.

1. Je li postupak utvrđen uredbama br. 1/2003 i 773/2004 proveden nakon poništenja odluke iz 2002.?

30. U ovom predmetu u spornoj se odluci u uvodnoj izjavi 370. navodi da je „ponovno donesena u skladu s postupovnim pravilima [UFEU-a] i sekundarnog zakonodavstva na temelju tog ugovora, a posebice Uredbe br. 1/2003”. Zbog toga prije svega valja utvrditi je li ta izjava točna.

31. U tom pogledu, nije sporno da nakon poništenja odluke iz 2002. nisu provedene radnje u skladu s postupkom utvrđenim uredbama br. 1/2003 i 773/2004, osim savjetovanja sa Savjetodavnim odborom. Doista, nova je odluka – na temelju članka 7. stavka 1. i članka 23. stavka 2. Uredbe br. 1/2003 – donesena nakon što je žaliteljima pružena mogućnost da se očituju na dopis od 30. lipnja 2008. Nije objavljena nova obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama i nije održano nijedno novo saslušanje prije donošenja odluke.

9 Drugi žalbeni razlog u predmetu C-85/15 P, prvi i drugi žalbeni razlog u predmetima C-86/15 P i C-87/15 P, drugi žalbeni razlog u predmetu C-88/15 P te prvi žalbeni razlog u predmetu C-89/15 P.

10 U svakom slučaju, pitanje koje se postavlja ovim žalbenim razlogom odnosi se na navodnu bitnu povredu postupka na koju, stoga, Sud pazi po službenoj dužnosti. Vidjeti u tom smislu presudu od 15. ožujka 2000., Cimenteries CBR i dr./Komisija, T-25/95, T-26/95, T-30/95 do T-32/95, T-34/95 do T-39/95, T-42/95 do T-46/95, T-48/95, T-50/95 do T-65/95, T-68/95 do T-71/95, T-87/95, T-88/95, T-103/95 i T-104/95, EU:T:2000:77, t. 477. do 488.

11 Vidjeti presude od 29. ožujka 2011., ArcelorMittal Luxembourg/Komisija i Komisija/ArcelorMittal Luxembourg i dr., C-201/09 P i C-216/09 P, EU:C:2011:190, t. 74., i ThyssenKrupp Nirosta/Komisija, C-352/09 P, EU:C:2011:191, t. 87.

12 Vidjeti u tom smislu članak 33. stavak 1. Uredbe br. 1/2003 i uvodnu izjavu 1. Uredbe br. 773/2004.

32. U ovom trenutku valja napomenuti da uredbe br. 1/2003 i 773/2004 ne omogućuju nikakvo opće izuzeće u pogledu provedbe tih dviju radnji. U članku 27. stavku 1. Uredbe br. 1/2003 navodi se da, prije donošenja odluke sukladno, među ostalim, člancima 7. i 23., Komisija poduzetnicima protiv kojih vodi postupak mora pružiti „priliku da budu saslušani u vezi preliminarno utvrđenih činjenica u postupku Komisije". Komisija svoje odluke može temeljiti „samo na činjenicama za koje je strankama omogućeno da se izjasne". U članku 27. stavku 2. iste uredbe navodi se da se u „postupcima […] u potpunosti mora poštivati pravo stranaka na obranu". Nasuprot tomu, u člancima 10. do 14. Uredbe br. 773/2004 navodi se obveza Komisije da objavi obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama i da održi saslušanje ako se to zatraži. Imperativni način („Komisija mora") upotrijebljen u tim odredbama ne dopušta sumnju o tome jesu li ti zahtjevi obvezni.

33. Međutim, Komisija je mišljenja da takve radnje u skladu s uredbama br. 1/2003 i 773/2004 nisu bile nužne u navedenim postupcima s obzirom na to da su analogne radnje poduzete prije donošenja odluke iz 2002. Poništenje odluke iz 2002., prema mišljenju Komisije, takve radnje ne čini nevažećima. U prilog tom argumentu Komisija upućuje na sudsku praksu koju je citirao Opći sud u svojim presudama, a posebice na predmet PVC II [13].

34. U presudi PVC II Sud je odbio tvrdnje žalitelja da su im bila povrijeđena prava na obranu na temelju toga što Komisija, nakon poništenja prve odluke, nije održala novo saslušanje prije donošenja nove odluke i što se nije ponovno savjetovala sa Savjetodavnim odborom. Sud se konkretno pozvao na ustaljenu sudsku praksu u skladu s kojom poništenje akta Unije ne utječe nužno na pripremne akte s obzirom na to da se postupak koji ima za cilj nadomještanje takvog akta načelno može nastaviti od točke gdje je nezakonitost nastala [14].

35. Sukladno tome, mora se ispitati je li ta sudska praksa primjenjiva na ove predmete. Mišljenja sam da je sudska praksa primjenjiva u dvjema situacijama: (i) ako je postupak sada utvrđen uredbama br. 1/2003 i 773/2004 pravilno proveden prije poništenja odluke iz 2002.; ili (ii) ako se radnje u postupku poduzete na temelju različitih postupovnih pravila mogu smatrati ekvivalentnima onima koje su trebale biti provedene u skladu s uredbama br. 1/2003 i 773/2004. Te dvije hipoteze bit će ispitane u nastavku.

2. Je li postupak utvrđen u uredbama br. 1/2003 i 773/2004 proveden prije poništenja odluke iz 2002.?

36. Budući da uredbe br. 1/2003 i 773/2004 nisu bile na snazi u vrijeme nastanka činjenica, potrebno je promotriti odgovarajuće odredbe uredaba br. 17/62 i 2842/98 [15].

37. Na ovo pitanje, međutim, postoji vrlo jasan odgovor. U uvodnoj izjavi 352. odluke iz 2002. navodi se:

„Iz ove perspektive, primjena Uredbe br. 17 na preostali dio postupka slijedi načelo da su primjenjiva postupovna prava ona koja su na snazi u trenutku donošenja predmetne mjere. Istom logikom, nije se činilo nužnim ponavljati prvo saslušanje u kojem predstavnici država članica nisu sudjelovali jer postupovno pravo UEZUČ-a koje je u to vrijeme bilo na snazi nije omogućavalo takvo sudjelovanje. Nadalje, kako je navedeno u Komunikaciji [od 18. lipnja 2002.] […] treba imati u vidu da postupovne mjere pravilno poduzete prema odredbi/[odredbama] UEZUČ-a mogu, nakon isteka UEZUČ-a,

13 Presuda od 15. listopada 2002., Limburgse Vinyl Maatschappij i dr./Komisija, C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P do C-252/99 P i C-254/99 P, EU:C:2002:582 (u daljnjem tekstu: PVC II).

14 Vidjeti točke 70. do 119. i osobito točku 73. presude PVC II.

15 Uredba Komisije (EZ) od 22. prosinca 1998. o saslušanju stranaka u određenim postupcima prema člancima [101. i 102. UFEU-a] (SL 1998., L 354, str. 18.).

zadovoljiti zahtjeve odgovarajućih postupovnih odredaba UEZ-a. Konačno, valja istaknuti da ne postoji službena poveznica između odredaba koje se odnose na sudjelovanje država članica na saslušanju […] i onih koje se odnose na savjetovanje sa Savjetodavnim odborom […]”[16].

38. Stoga je, u biti, Komisija izričito navela da nije u potpunosti provela postupak utvrđen u uredbama br. 17/62 i 2842/98. Komisija to nije smatrala nužnim jer, prema njezinu mišljenju, postupovne radnje poduzeti u kontekstu okvira UEZUČ-a mogu zadovoljiti standarde koji se zahtijevaju odgovarajućim odredbama UEZ-a.

39. U ovom trenutku treba provjeriti jesu li te izjave točne. Međutim, prije toga valja napomenuti sljedeće.

40. Čak i prije donošenja odluke iz 2002. Komisija je poduzela određene postupovne radnje u skladu s Uredbom br. 17/62. Konkretno, kako je navedeno u točki 13. ovog mišljenja, Komisija je 12. kolovoza 2002. donijela dodatnu obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama, a drugo saslušanje održano je 30. rujna 2002. uz nazočnost predstavnika država članica.

41. Unatoč tomu, nije sporno da su se te radnje odnosile samo na primjenjive postupovne odredbe i posljedice koje proizlaze iz tih odredaba. O materijalnim se aspektima predmeta općenito nije raspravljalo, bilo u dodatnoj obavijesti o preliminarno utvrđenim činjenicama bilo na drugom saslušanju. Prema tome, ako je postojao valjan postupak prema pravilima UEZ-a, taj se postupak odnosio samo na pitanja postupovne prirode, a ne i na pitanja merituma.

3. Jesu li postupovne radnje poduzete u skladu s odredbama UEZUČ-a valjani pripremni akti za spornu odluku?

42. Sada moramo ispitati zadovoljavaju li – kako Komisija tvrdi – postupovne radnje poduzete u kontekstu okvira UEZUČ-a prije donošenja odluke iz 2002. zahtjeve odgovarajućih odredaba EK/EU-a. Doista, kao i u PVC II, nema sumnje da u razmatranim predmetima postupovne radnje poduzete prije donošenja odluke iz 2002. ostaju, u načelu, valjane.

43. Budući da su postupovne radnje na koje se Komisija poziva, uglavnom, poduzete radi donošenja odluke na temelju članka 65. stavaka 4. i 5. UEZUČ-a, nužno je provjeriti može li ih se smatrati „pripremnim aktima”[17] u svrhu donošenja odluke na temelju članka 7. stavka 1. i članka 23. stavka 2. Uredbe br. 1/2003.

44. Smatram da ne može. Zapravo, vidim određene značajne razlike između situacije koju je ispitao Sud u PVC II i situacije u ovim predmetima.

45. Prije svega, u prvom je slučaju Sud ispitao dvije uzastopne odluke koje su imale isti pravni temelj i koje su, u osnovi, bile jednake. Točka 98. presude posebice je, u tom smislu, poučna, a u njoj se navodi: „kada Komisija odluči, nakon poništenja odluke iz područja tržišnog natjecanja, ispraviti jednu ili više utvrđenih nezakonitosti i donijeti istovjetnu odluku koja ne sadržava nezakonitosti, ta se odluka odnosi na iste utvrđene činjenice o kojima su se poduzetnici već očitovali”. Međutim, u predmetima o kojima se ovdje raspravlja sporna odluka nije „jednaka” prethodnoj odluci koju je Opći sud poništio. Dvije se odluke temelje na različitim pravnim odredbama koje pripadaju dvjema, iako sličnim i usko povezanim, ali ipak različitim skupinama pravila.

16 Vidjeti točku 20. presuda iz 2007.

17 Usporediti presudu od 12. studenoga 1998., Španjolska/Komisija, C-415/96, EU:C:1998:533, t. 32. i navedenu sudsku praksu.

46. To nije zanemariva pojedinost. U sustavu koji čine Ugovori Unije, a koji se temelji na načelu dodjeljivanja, odabir točnog pravnog temelja za akt institucija ima ustavnu važnost. Taj odabir određuje ima li Unija ovlast za djelovanje, u koje svrhe može djelovati i koji će postupak morati provesti u slučaju djelovanja.

47. Kada je Komisija donijela spornu odluku, služila se ovlastima koje su joj dodijeljene uredbama br. 1/2003 i 773/2004. Takav se sklop ovlasti razlikuje od ovlasti dodijeljenih UEZUČ-om prije njegova isteka. Kako je već navedeno, iako su ta dva sustava dosta slična, ipak nisu identična. Primjena jednog ili drugog sklopa ovlasti može imati određene pravne posljedice: primjerice, gornja granica novčanih kazni koje Komisija može odrediti, o čemu se dosta raspravljalo tijekom postupka pred Komisijom i u prvostupanjskom postupku. Očito je da može biti i drugih.

48. U svojem dopisu od 30. lipnja 2008. Komisija je umanjila značaj tog pitanja, navodeći kako je poništenje odluke iz 2002. imalo ograničene posljedice, što je zahtijevalo tek primjenu drugog pravnog temelja. Bez obzira na to je li to točno, žalitelji su imali drugačije mišljenje i nedvojbeno su imali pravo razviti svoje argumente u kontekstu postupka utvrđenog uredbama br. 1/2003 i 773/2004. Mišljenja sam da se zamjena pravnog temelja akta ne može smatrati tek „ispravkom protuzakonitosti”, što je situacija s kojom se Sud susreo u presudi PVC II.

49. Kao drugo i još važnije, kako je navedeno u točki 38. ovog mišljenja, nije proveden postupak – u skladu s odredbama uredbi br. 17/62 i 2842/98 koje odgovaraju onima iz uredbi br. 1/2003 i 773/2004 – koji bi Komisija mogla nastaviti kako bi *odmah* pristupila donošenju nove odluke. Drugim riječima, nesporno je da postupak utvrđen uredbama br. 17/62 i 2842/98 nije u potpunosti i dosljedno bio proveden prije donošenja odluke iz 2002.

50. U tom kontekstu valja napomenuti da se u članku 34. stavku 2. („Prijelazne odredbe”) Uredbe br. 1/2003 navodi: „Postupovne radnje izvršene sukladno Uredbi br. 17 […] primjenjuju se i dalje za potrebe primjene ove Uredbe”[18]. Nisu izričito navedene radnje poduzete na temelju odredbi UEZUČ-a, unatoč činjenici da je Ugovor istekao samo nekoliko mjeseci prije donošenja Uredbe br. 1/2003.

51. Na temelju toga žalitelji smatraju da je prije donošenja sporne odluke trebala biti objavljena nova obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama.

52. U tom pogledu, želio bih ponovno istaknuti da je dodatna obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama od 12. kolovoza 2002. upućivala na Uredbu br. 17/62, ali se odnosila samo na odabir prikladnog pravnog temelja i drugih pitanja s tim u vezi. Moguće je ipak tvrditi da je izvorna obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama od 26. ožujka 2002., kako je nadopunjena dopisom od 30. lipnja 2008., mogla zadovoljiti zahtjeve Uredbe br. 1/2003.

53. S jedne je strane točno da je Sud opetovano naglašavao ključnu ulogu koju obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama ima u postupku zbog povrede pravila tržišnog natjecanja, upućujući na taj akt kao na *bitno postupovno jamstvo* poštovanja prava obrane poduzetnikâ[19]. S druge strane, međutim, čini se da ne postoji velika razlika između obavijesti o preliminarno utvrđenim činjenicama koja je donesena prema pravilima UEZUČ-a i one koja je donesena prema pravilima UEZ-a/UEU-a. Usto, iako dopis od 30. lipnja 2008. nije bio službeno označen kao „dodatna obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama”, njime su stranke ipak bile obaviještene o činjenicama utvrđenima protiv njih (čak i samim upućivanjem na prethodnu obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama), čime im je pružena mogućnost da se očituju o njima, kako je propisano člankom 27. stavkom 1. Uredbe br. 1/2003 i člankom 10. stavkom 1. Uredbe br. 773/2004.

18 Slično je pravilo navedeno u članku 19. („Prijelazne odredbe“) Uredbe br. 773/2004.

19 Vidjeti u tom smislu presudu od 5. ožujka 2015., Komisija i dr./Versalis i dr., C-93/13 P i C-123/13 P, EU:C:2015:150, t. 93. do 95. i navedenu sudsku praksu.

54. Unatoč tomu, nije potrebno dalje razmatrati je li Komisija donijela obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama u skladu s odredbama uredbi br. 1/2003 i 773/2004 s obzirom na to da je, u svakom slučaju, jasno da najmanje jedna postupovna radnja poduzeta prema pravilima UEZUČ-a nije usklađena sa zahtjevima utvrđenima u pravilima UEZ-a/UEU-a.

55. U skladu s člankom 12. Uredbe br. 773/2004, strankama kojima je uputila obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama Komisija mora pružiti mogućnost da iznesu svoje argumente na saslušanju ako su to zatražile. Komisija je time što nije objavila dodatnu obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama u osnovi oduzela strankama pravo da zatraže takvo saslušanje. Nesporno je, kako je prethodno navedeno, da novo saslušanje nije održano prije donošenja sporne odluke.

56. Održavanje saslušanja, međutim, postupovna je radnja od velikog značaja u okviru sheme utvrđene zakonodavstvom Unije za provedbu pravila Unije o tržišnom natjecanju. Jedan je od glavnih razloga to što su u skladu s člankom 14. Uredbe br. 773/2003 tijela država članica nadležna za tržišno natjecanje pozvana da sudjeluju na saslušanju. Njihova prisutnost na saslušanju nije puka formalnost s obzirom na to da predstavnici tih tijela čine dio Savjetodavnog odbora s kojim se, u skladu s člankom 14. stavkom 1. Uredbe br. 1/2003, Komisija mora savjetovati prije donošenja svih odluka prema, među ostalim, članku 7. i članku 23. iste uredbe. Iako je točno da, kako Komisija tvrdi, ne postoji izravna poveznica između tih dviju postupovnih radnji, prva je nesumnjivo nužna za drugu.

57. Žalitelji su stoga trebali imati mogućnost usmenog iznošenja svojih argumenata protiv predložene odluke Komisije u prisutnosti predstavnika tijela država članica nadležnih za tržišno natjecanje. Mogućnost, barem djelomično drugačijeg ishoda postupka ne može se isključiti jer su ta tijela mogla utjecati na Komisiju putem Savjetodavnog odbora, koji se jest sastao prije donošenja sporne odluke. Prema članku 14. stavku 5. Uredbe br. 1/2003, Komisija bi trebala „u potpunosti uzeti u obzir mišljenje koje izrazi Savjetodavni odbor. Komisija će Savjetodavni odbor obavijestiti o načinu na koji je uzela u obzir njegovo mišljenje”. Uloga Savjetodavnog odbora je, dodao bih, posebice važna u decentraliziranom sustavu provedbe koji je uspostavljen stupanjem na snagu Uredbe br. 1/2003, što je vidljivo iz uvodne izjave 19. Uredbe br. 1/2003.

58. Ključno je da je sam Opći sud priznao da se saslušanje na kojem su sudjelovali predstavnici tijela država članica nadležnih za tržišno natjecanje prije donošenja odluke iz 2002. nije odnosilo na sadržaj predmeta, nego tek na primjenu *ratione temporis* UEZUČ-a i UEZ-a na navodne povrede.[20] Sukladno tomu, suprotno mišljenju Općeg suda, ne može se smatrati da saslušanja održana prije donošenja odluke iz 2002. zadovoljavaju zahtjeve članka 14. Uredbe br. 773/2004.

59. Smatram da bi rasprava koja bi znatno više uključila tijela država članica nadležna za tržišno natjecanje, a posebice talijansko – tijekom saslušanja i u Savjetodavnom odboru – bila itekako prikladnija u ovom slučaju jer se navodne povrede odnose na teritorij samo jedne države članice, to jest Italije. Nadalje, smatram da takav formalni zahtjev ne bi predstavljao nametanje posebno teškog ili dugotrajnog opterećenja Komisiji.

60. Činjenica da je Komisija ta tijela na druge načine „u potpunosti obavješćivala” o razvoju postupka – kako to navodi Opći sud u pobijanim presudama – očito je beznačajna[21]. Komisija ne može voditi postupak *sui generis* koji neslužbeno uključuje tijela država članica nadležna za tržišno natjecanje umjesto pridržavanja postupka koji je zakonodavac Unije utvrdio u uredbama br. 1/2003 i 773/2004.

20 Vidjeti presudu od 9. prosinca 2014., Alfa Acciai/Komisija, T-85/10, neobjavljena, EU:T:2014:1037, t. 148.

21 Vidjeti presudu od 9. prosinca 2014., Alfa Acciai/Komisija, T-85/10, neobjavljena EU:T:2014:1037, t. 149.

61. Na temelju prethodno iznesenog, smatram da postupak koji je Komisija provela radi donošenja sporne odluke nije bio usklađen s odredbama uredbi br. 1/2003 i 773/2004. Mišljenja sam da je prekršen osobito članak 12. stavak 1. Uredbe br. 773/2004 i da je, posljedično, prekršeno pravo obrane žaliteljâ.

62. S obzirom na prethodno navedeno, zaključujem da je pobijanim presudama počinjena pogreška odbijanjem tvrdnje žaliteljâ o ovom pitanju pa bi presudu trebalo ukinuti, a spornu odluku poništiti.

B – Preostali žalbeni razlozi

63. Ako se Sud ne složi s mojom prethodno iznesenom ocjenom žalbenih razloga, smatram da bi trebao u potpunosti odbiti žalbe uz jednu (ograničenu) iznimku u pogledu žalbe društva Ferriere Nord. U nastavku dodatno ću razmotriti samo tri sporna pitanja istaknuta u žalbama. Većinu žalbenih razloga obradit ću tek sažeto jer su oni, kako je prethodno navedeno, očito nedopušteni ili neosnovani.

1. Predugo trajanje postupaka na Općem sudu

64. Osim društva Ferriere Nord svi drugi žalitelji trajanje postupka na prvoj instanci smatraju spornim [22]. Naglašavaju da je ukupni postupak trajao gotovo pet godina i ističu da je između kraja pisanog postupka i otvaranja usmenog postupka proteklo tri godine i dva mjeseca. Prema njihovu mišljenju, Opći sud u njihovim predmetima nije donio presudu u razumnom roku pa je time prekršio članak 47. stavak 2. Povelje i članak 6. stavak 1. EKLJP-a. Zbog toga Feralpi, Valsabbia i Alfa Acciai od Suda traže smanjenje izrečene im novčane kazne u skladu s presudom Suda u predmetu Baustahlgewebe. [23] Alternativno, te tvrtke traže da Sud utvrdi da su, zbog njihove duljine, postupcima na Općem sudu prekršeni članak 47. stavak 2. Povelje i članak 6. stavak 1. EKLJP-a. Riva Fire od Suda traži istu odluku.

65. Smatram da ti zahtjevi ne bi trebali biti prihvaćeni. Prije svega, u pogledu zahtjeva za smanjenje novčanih kazni, želim istaknuti sljedeće.

66. Kako i sami žalitelji priznaju, Sud je u nekoliko presuda objasnio koja su pravna sredstva dostupna pojedincima koji smatraju da je Sud Europske unije (to jest Sud kao institucija) ili, točnije, jedan od njegovih sudova prekršio njihovo temeljno pravo na saslušanje u razumnom roku. Suočen s navodnom povredom tog prava koju je počinio Opći sud, u predmetima Der Grüne Punkt i Gascogne Sack, Sud je odlučio da, u nedostatku bilo kakve indicije o tome da je prekomjerna duljina postupka utjecala na ishod pobijane presude, nepoštovanje razumnog roka za suđenje ne može dovesti do ukidanja predmetne presude. Usto, Sud je presudio da žalitelj ne može samo na osnovi nepoštovanja razumnog roka za suđenje ponovno dovesti u pitanje osnovanost ili iznos novčane kazne, dok su sve ostale tvrdnje usmjerene protiv utvrđenja Općeg suda o pitanju iznosa te novčane kazne i ponašanja koja su njome sankcionirana bile odbijene. [24]

67. Sud je također objasnio da je njegova odluka u predmetu Baustahlgewebe bila opravdana pragmatičnošću i sudskom ekonomičnošću, ali da se zahtjev za nadoknadu štete prouzročene propustom Općeg suda da presudu donese u razumnom roku načelno ne može podnijeti izravno Sudu u okviru žalbe. Takav se zahtjev mora podnijeti izravno Općem sudu prema članku 268. i članku 340. UFEU-a [25].

22 Šesti žalbeni razlog u predmetu C-85/15 P i četvrti žalbeni razlog u predmetima C-86/15 P i C-87/15 P. Što se tiče predmeta C-89/15 P, Riva Fire ne upućuje na njega kao na žalbeni razlog, nego kao na „sporedni zahtjev“.

23 Presuda od 17. prosinca 1998., Baustahlgewebe/Komisija, C-185/95 P, EU:C:1998:608.

24 Presude od 16. srpnja 2009., Der Grüne Punkt – Duales System Deutschland/Komisija, C-385/07 P, EU:C:2009:456, t. 190. do 196., i od 26. studenoga 2013., Gascogne Sack Deutschland/Komisija, C-40/12 P, EU:C:2013:768, t. 81. do 85.

25 Presuda od 26. studenoga 2013., Gascogne Sack Deutschland/Komisija, C-40/12 P, EU:C:2013:768, t. 86. do 89.

68. Čini mi se da je Sud, u biti, odstupio od sudske prakse iz predmeta Baustahlgewebe. U svakom slučaju, u ovim predmetima ne vidim nikakav razlog koji bi opravdao vraćanje na tu sudsku praksu – ako bi se smatralo da je i dalje primjenjiva u iznimnim okolnostima.

69. Žalitelji smatraju da bi u ovom predmetu bilo prikladno slijediti sudsku praksu iz predmeta Baustahlgewebe jer su dugotrajni postupci na Općem sudu bili zadnji korak ukupnog postupka koji je uključivao dvije upravne faze pred Komisijom [26] i niz postupaka na sudovima Unije.

70. Situacija u kojoj su se žalitelji našli možda jest nesretna, no u svakom slučaju nije iznimna. To što predmete poduzetnikâ, u situaciji poput one u kojoj se nalaze žalitelji, upravna tijela Unije i, ovisno o okolnostima, sudovi Unije mogu ispitati više puta prirodna je posljedica načina na koji su tvorci Ugovorâ i zakonodavac Unije predvidjeli sustav upravljanja u tom području. Ustvari, cilj je zahtjeva za dovršenje nekoliko postupovnih radnji (koje mogu biti dugotrajne) prije nego što nadležno tijelo donese konačnu odluku osigurati ne samo pravilan ishod, nego i pravičnost samog postupka.

71. Trajanje ukupnih upravnih i sudskih postupaka tek je jedan element koji Sud može uzeti u obzir, u kontekstu postupaka pokrenutih prema članku 268. UFEU-a, kako bi utvrdio imaju li žalitelji pravo na naknadu štete prema članku 340. stavku 2. UFEU-a i, ako imaju, njezin iznos.

72. Prema tome, zaključujem da Sud treba, bez obzira na meritum njihovih navoda, odbiti zahtjev društava Feralpi, Valsabbia i Alfa Acciai za smanjenje određenih im iznosa novčanih kazni. Konačno, u pogledu zahtjeva žalitelja da Sud samo utvrdi da je došlo do takve povrede, smatram da bi Sud i taj zahtjev trebao odbiti.

73. Doista, u nekoliko slučajeva Sud je naveo da, kada je bez potrebe da stranke u vezi s tim podnesu dodatne dokaze očito da je Opći sud na dovoljno ozbiljan način povrijedio svoju obvezu suđenja u razumnom roku, Sud to može utvrditi u svojoj presudi [27].

74. Sud me svojim pristupom u tim predmetima nije uvjerio. U tim je slučajevima Sud presudio bez saslušanja stranke odgovorne za navodne povrede: naime, druga je stranka u postupku žalbe bila Komisija, a ne Sud Europske unije. Međutim, kako je Opći sud nedavno potvrdio, u mogućem djelovanju radi povrede prava na saslušanje pred Sudom EU-a u razumnom roku ili, konkretnije, pred jednim od njegovih sudova, ta bi institucija trebala biti tuženik [28]. Složit ću se s tim. Već je 1973. Sud smatrao da „kada je riječ o [izvanugovornoj odgovornosti Unije] zbog djelovanja jedne od njezinih institucija, na sudu bi je trebala zastupati institucija ili institucije kojima se stavljaju na teret činjenice iz kojih proizlazi odgovornost” [29]. Konačno, samo institucija koja je odgovorna za navodnu povredu ima ovlast, ali i stvarne mogućnosti za iznošenje pravnih i činjeničnih argumenata u svoju obranu.

75. Stoga mi se čini da sudska praksa na koju upućuju žalitelji – a koju Sudu ne preporučujem da u budućnosti slijedi – ima smisla samo ako je ograničena na uistinu iznimne okolnosti u kojima je duljina postupka očito i nedvojbeno nerazumna, tako da je, objektivno, nije moguće opravdati ni u kojim okolnostima. Osim u tim iznimnim slučajevima, presudu o kršenju prava na saslušanje u razumnom roku trebalo bi nužno donijeti samo nakon kontradiktornog postupka u kojem je tuženik imao priliku iznijeti svoje protuargumente i, ovisno o okolnostima, predočiti dokaze njima u prilog.

26 Usput napominjem da su i prvi i drugi postupak pred Komisijom bili relativno brzi (vidjeti točke 13. i 17. ovog mišljenja).

27 Presude od 26. studenoga 2013., Gascogne Sack Deutschland/Komisija, C-40/12 P, EU:C:2013:768; od 12. studenoga 2014., Guardian Industries i Guardian Europe/Komisija, C-580/12 P, EU:C:2014:2363; od 9. lipnja 2016., CEPSA/Komisija, C-608/13 P, EU:C:2016:414; i od 9. lipnja 2016., Repsol Lubricantes y Especialidades i dr./Komisija, C-617/13 P, EU:C:2016:416.

28 Vidjeti osobito rješenja od 6. siječnja 2015., Kendrion/Sud, T-479/14, neobjavljeno EU:T:2015:2; od 9. siječnja 2015., Marcuccio/Europska unija, T-409/14, neobjavljeno, EU:T:2015:18; i od 13. veljače 2015., Aalberts Industries/Europska unija, T-725/14, neobjavljeno, EU:T:2015:107.

29 Presuda od 13. studenoga 1973., Werhahn Hansamühle i dr./Vijeće i Komisija, 63/72 do 69/72, EU:C:1973:121, t. 7., potvrđena presudom od 23. ožujka 2004., Ombudsman/Lamberts, C-234/02 P, EU:C:2004:174.

Kako je Sud dosljedno navodio, „razumnost roka mora se procjenjivati prema svim okolnostima pojedinog predmeta i, osobito, prema značaju spora za zainteresiranu osobu, složenosti predmeta i držanju stranke i nadležnih tijela” [30]. Čini mi se da, u većini slučajeva, ta procjena svih okolnosti nije nimalo jednostavna i neposredna.

76. Prema tome, moram istaknuti da, iako znatno, razdoblje od gotovo pet godina za presudu o skupini predmeta kakva je ova nije nužno nerazumno. Tim više što problematična i dugotrajna povijest kartela armaturnih šipki pred Komisijom i sudovima Unije ukazuje na prilično složenu pravnu situaciju.

77. Štoviše, suprotno onomu što žalitelji tvrde, razdoblje od tri godine i dva mjeseca između završetka pisanog postupka i početka usmenog postupka ne ukazuje na neaktivnost Općeg suda tijekom tog razdoblja. Kao što je poznato, nekoliko je postupovnih radnji poduzeto tijekom tog razdoblja, iako te radnje ne moraju biti vidljive strankama. Osobno sumnjam da se duljina razdoblja između završetka pisanog postupka i početka usmenog postupka može uopće smatrati znakom tromosti Općeg suda [31]. Općenito mi se pokušaj podjele ukupnog postupka na različite faze kako bi se procijenila razumnost trajanja jedne ili više faza u „kliničkoj izolaciji” od drugih faza čini umjetnim: rekao bih da je ukupno trajanje postupka prikladnija odrednica.

78. Stoga sam mišljenja da Sud u tim predmetima nije u situaciji navedenoj u prethodnoj točki 73. U predmetima navedenima u toj točki čini se kako je iznošenje dodatnih argumenata i dokaza stranaka u kontradiktornom postupku nužno kako bi Sud mogao presuditi je li trajanje postupka na Općem sudu bilo nerazumno [32].

79. Zaključujem da ovaj žalbeni razlog treba odbiti. Ako žalitelji smatraju da je u postupanju s njihovim predmetom Opći sud prekršio članak 47. stavak 2. Povelje, mogu podnijeti tužbu zbog izvanugovorne odgovornosti Unije u skladu s člankom 268. i drugim stavkom članka 340. UFEU-a.

2. Ponavljanje povrede

80. *Sedmim žalbenim razlogom* Ferriere Nord tvrdi da je Opći sud počinio pogrešku koja se tiče prava kada je odbio njegovu tvrdnju da je povišenje izrečene novčane kazne na temelju ponavljanja povrede bilo protupravno jer Komisija nije izričito uputila na tu otegotnu okolnost u svojoj obavijesti o preliminarno utvrđenim činjenicama od 26. ožujka 2002. Komisija je samo izjavila da će pri utvrđivanju novčanih kazni uzeti u obzir sve olakotne i otegotne okolnosti s obzirom na postupanje svakog poduzetnika. Takva neodređena izjava, kako Ferriere Nord tvrdi, nedvojbeno je nedovoljna da se poduzetniku omogući korištenje njegovim pravima obrane.

81. Usto, *osmim žalbenim razlogom* Ferriere Nord kritizira Opći sud jer je smatrao da je razdoblje koje valja uzeti u obzir za preispitivanje primjene te otegotne okolnosti razdoblje između Komisijina utvrđivanja prve povrede i početka novog nezakonitog postupanja istog poduzetnika. Ferriere Nord smatra da bi umjesto toga razdoblje trebalo započeti na dan završetka prve povrede. U njegovu bi predmetu to značilo da je prošlo približno 13 godina između prve i druge povrede. Jasno je da, s obzirom na duljinu tog razdoblja, nije nemoguće da uprava poduzetnika nije bila svjesna prve odluke Komisije i da stoga, u skladu s načelom *in dubio pro reo*, otegotnu okolnost ponavljanja povrede nije trebalo primijeniti.

30 Vidjeti osobito presude od 17. prosinca 1998., Baustahlgewebe/Komisija, C-185/95 P, EU:C:1998:608, t. 29.; i PVC II, t. 210.

31 Sudska vijeća nadležna za donošenje presude u predmetu mogu odlučiti unaprijed provesti što je više radnji moguće prije saslušanja ili, s druge strane, održati saslušanje neposredno nakon zatvaranja pisanog postupka, ostavljajući znatnu količinu rada koju je potrebno dovršiti nakon saslušanja. Odabir jedne od ovih opcija može ovisiti o nekoliko čimbenika: metodama rada sudaca u konkretnom sudskom vijeću, njihovoj opterećenosti predmetima u bilo kojem trenutku i specifičnim značajkama svakog predmeta (primjerice, postoje li mnoga pitanja koja treba razjasniti na saslušanju ili ne). Očito je da kratko razdoblje između pisanog i usmenog postupka strankama ne znači puno ako nakon toga vijećanje traje osobito dugo.

32 Usporediti presudu od 14. rujna 2016., Trafilerie Meridionali/Komisija, C-519/15 P, neobjavljena, EU:C:2016:682, t. 68.

82. Konačno, *devetim žalbenim razlogom* Ferriere Nord tvrdi da — ako Sud prihvati četvrti žalbeni razlog [33] — povredu treba smatrati manje ozbiljnom od one koja se navodi u spornoj odluci. Ako je tomu tako, Opći sud pogriješio je u tumačenju i primjeni načela proporcionalnosti: povećanje novčane kazne od 50 % za manje ozbiljno postupanje čini se pretjeranim.

83. Započet ću s *osmim žalbenim razlogom.*

84. Na početku želim napomenuti da je, u skladu s ustaljenom sudskom praksom, ponavljanje povrede (koje se općenito naziva „recidivizam") među čimbenicima koje valja uzeti u obzir u analizi ozbiljnosti povrede pravila Unije o tržišnom natjecanju kako bi se utvrdio iznos novčane kazne koju treba izreći prekršitelju [34]. Razlog je, kako je objasnio Opći sud, to što „ponovljena povreda dokaz je da prethodno izrečena kazna nije bila dovoljno preventivna" [35]. Općenito se smatra da ponavljanje povrede opravdava više novčane kazne [36], koje za cilj imaju potaknuti prekršitelja da promijeni svoje buduće ponašanje [37].

85. Međutim, Sud je također jasno izjavio da, u cilju poštovanja načelâ pravne sigurnosti i proporcionalnosti, nijedno povećanje novčane kazne izrečene poduzetniku na temelju ponovljene povrede ne može biti automatsko. U tom kontekstu, Komisija mora uzeti u obzir sve okolnosti svakog predmeta, a osobito vrijeme proteklo između povrede koja se istražuje i prethodne povrede pravila tržišnog natjecanja [38].

86. U tom kontekstu, *osmi žalbeni razlog* društva Ferriere Nord čini se neosnovanim. Kao prvo, smatram da je metoda koju je Opći sud primijenio u izračunu predmetnog razdoblja – vrijeme proteklo od trenutka kada je Komisija utvrdila prvu povredu i početka novog protupravnog ponašanja istog poduzetnika – pravilna iz razloga objašnjenih u točkama 342. i 343. pobijane presude: ponovljena povreda nužno podrazumijeva to da je Komisija utvrdila prethodnu povredu i ostvarena je kada započne postupanje kojim se krše odredbe članaka 101. ili 102. UFEU-a. Zato je pravilno stajalište Općeg suda da je predmetno razdoblje u ovom slučaju kraće od četiri godine.

87. Kao drugo, nije relevantno to što jedna osoba ili više njih u trenutačnoj upravi društva možda nije znala da postoji ta odluka ili pravne posljedice koje iz nje proizlaze [39]. Prije svega, teško je povjerovati u navode da visoki članovi uprave društva Ferriere Nord možda nisu bili svjesni prethodne odluke Komisije. S druge strane, Komisija je na raspravi uputila na dokument, naveden u spornoj odluci, kojim je dokazano da je 1997. uprava društva Ferriere Nord bila svjesna prethodne odluke Komisije kao i nove i trajne povrede. Ferriere Nord to nije osporio. S druge strane, Ferriere Nord pobijao je Odluku 89/515/EEZ [40] u postupcima pred sudovima Unije koji su završili u srpnju 1997. [41]. U tom

33 Taj se žalbeni razlog odnosi na prirodu i trajanje sudjelovanja društva Ferriere Nord u povredama: vidjeti točku 117. ovog mišljenja.

34 Vidjeti u tom smislu presude od 7. siječnja 2004., Aalborg Portland i dr./Komisija, C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P i C-219/00 P, EU:C:2004:6, t. 91.; od 8. veljače 2007., Groupe Danone/Komisija, C-3/06 P, EU:C:2007:88, t. 26., 29. i 39.; i od 17. lipnja 2010., Lafarge/Komisija, C-413/08 P, EU:C:2010:346, t. 61. do 65.

35 Presuda od 27. lipnja 2012., YKK i dr./Komisija, T-448/07, neobjavljena, EU:T:2012:322, t. 211. i navedena sudska praksa.

36 Vidjeti, primjerice, OECD, Okrugli stol o promicanju usklađenosti s pravom tržišnog natjecanja – Tematski dokument Tajništva, DAF/COMP(2011)4 od 1. lipnja 2001., točka 2.

37 Presuda od 8. veljače 2007., Groupe Danone/Komisija, C-3/06 P, EU:C:2007:88, t. 39.

38 Presuda od 8. veljače 2007., Groupe Danone/Komisija, C-3/06 P, EU:C:2007:88, t. 39., i presuda od 17. lipnja 2010., Lafarge/Komisija, C-413/08 P, EU:C:2010:346, t. 69. i 70.

39 Sud nije isključio da je moguće uzeti u obzir „strukturne promjene unutar poduzetnika" pri nadzoru primjene otegotnih okolnosti ponavljanja povrede (vidjeti presudu od 5. ožujka 2015., Komisija i dr./Versalis i dr., C-93/13 P i C-123/13 P, EU:C:2015:150, t. 97.). Međutim, Sud je na taj element uputio u drugačijem kontekstu u kojem je Komisija otegotne okolnosti ponavljanja povrede primijenila na pravnu osobu koja nije bila subjekt u postupcima zbog prve povrede. Drugim riječima, čini se kako je Sud uputio na strukturne promjene unutar grupe društava, a ne na promjene uprave u istom društvu. U potonjoj je situaciji važnost mogućih strukturnih promjena mnogo manje značajna nego u prethodnoj situaciji.

40 Odluka Komisije 89/515/EEZ od 2. kolovoza 1989. o postupku prema članku [101. UFEU-a] (IV/31.553, zavarena čelična rešetka) (SL 1989., L 260, str. 1.).

41 Vidjeti presudu od 6. travnja 1995., Ferriere Nord/Komisija, T-143/89, EU:T:1995:64, i presudu od 17. srpnja 1997. prema žalbi, Ferriere Nord/Komisija, C-219/95 P, EU:C:1997:375.

kontekstu valja napomenuti da u financijskim izvješćima trgovačka društva moraju iskazati potencijalne obveze koje uključuje gubitke i novčane kazne na temelju očekivanog ishoda sporova [42]. Stoga mi se čini da razborit gospodarstvenik nije mogao i nije smio zanemariti postojanje prethodne odluke.

88. Međutim, i što je još važnije, općenito se smatra da uprava poduzetnika zna za njegova trenutačna ili nedavna postupanja na tržištu. Bez osnove je mišljenje prema kojem bi poduzetnika trebalo osloboditi odgovornosti samo zato što njegova uprava možda nije znala za određeno postupanje. Poduzetnik mora biti pravno odgovoran za svoje postupanje u prošlosti i sadašnjosti, bez obzira na to jesu li određene osobe u njegovoj upravi (ili neka tijela društva) bile svjesne određenog specifičnog postupanja poduzetnika. U tom kontekstu valja naglasiti da se ovaj predmet odnosi, među ostalim, na novčanu kaznu izrečenu društvu Ferriere Nord, a ne na kaznu izrečenu pojedincima koji su bili na određenim položajima u tom društvu.

89. Nadalje, u pogledu njegova *sedmog žalbenog razloga*, istaknuo bih da je u predmetu Versalis, osobito u pogledu otegotne okolnosti ponovljene povrede, Sud pojasnio da kada Komisija namjerava pripisati tu otegotnu okolnost nekom poduzetniku odgovornom za povredu prava tržišnog natjecanja, „obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama mora sadržavati sve elemente na temelju kojih se ta osoba može braniti”. Sud je također naveo da u obavijesti o preliminarno utvrđenim činjenicama Komisija mora navesti sve elemente koji dokazuju njezine navode o tome da su ispunjene pretpostavke za primjenu te otegotne okolnosti [43].

90. Ta sudska praksa podrazumijeva da Komisija ne mora nužno, u svakom predmetu, u obavijesti o preliminarno utvrđenim činjenicama *izričito* uputiti na sve otegotne okolnosti koje može primijeniti na inkriminiranog poduzetnika. Međutim, s druge strane, kako je sama Komisija priznala u svojim podnescima, mogu postojati situacije u kojima je zaista nužno izričito navesti otegotnu okolnost koju kani primijeniti na predmetnog poduzetnika. Slažem se: Komisijine namjere možda nije lako razaznati na temelju informacija uključenih u obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama. Doista, poduzetnik ne bi trebao nagađati namjere Komisije i iznijeti svu moguću obranu protiv svih potencijalnih otegotnih čimbenika koje bi Komisija mogla namjeravati primijeniti. Jesu li informacije uključene u određenu obavijest o preliminarno utvrđenim činjenica dovoljne kako bi poduzetniku omogućile da u potpunosti iskoristi svoja prava obrane, unatoč činjenici da ta obavijest ne sadržava izričito navođenje, ovisi, prema tome, o specifičnim okolnostima svakog predmeta.

91. Kako ističe Ferriere Nord, u ovom je predmetu dosta neodređena naznaka uključena u prvu obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama, u kojoj se navodi da će Komisija pri utvrđivanju novčanih kazni uzeti u obzir sve olakotne i otegotne okolnosti s obzirom na postupanje svakog poduzetnika. Međutim, to ne znači da je nužno neodgovarajuća. Takvu bi se uputu moglo smatrati odgovarajućom ako je, u svjetlu specifične situacije i informacija navedenih u obavijesti o preliminarno utvrđenim činjenicama, poduzetnik ipak mogao predvidjeti vjerojatnu primjenu predmetnih otegotnih okolnosti i razloge za tu primjenu.

92. Točno je da je, u predmetnom slučaju, za razliku od predmeta Versalis, isto društvo ponovilo povredu: Ferriere Nord je 1989. proglašeno odgovornim za povredu (sadašnjeg) članka 101. UFEU-a u odluci koja je – kako Ferriere Nord priznaje – navedena u obavijesti o preliminarno utvrđenim činjenicama, čak i samo ukratko. Također je točno, kako je objašnjeno u točki 86. ovog mišljenja, da je razdoblje koje je proteklo između donošenja prethodne odluke Komisije i početka nove povrede relativno kratko. Međutim, Komisija je trebala barem navesti razloge zbog kojih je smatrala da

42 Primjerice, prema Sustavu općeprihvaćenih računovodstvenih načela (eng. Generally Accepted Accounting Principles, GAAP) potencijalni gubitci koji su „vjerojatni“, „razumno mogući“ moraju biti iskazani s procjenom gubitka. Slična pravila postoje prema Međunarodnim standardima financijskog izvještavanja (MSFI).

43 Presuda od 5. ožujka 2015., Komisija i dr./Versalis i dr., C-93/13 P i C-123/13 P, EU:C:2015:150, t. 96. i 98.

prethodna i nova povreda čine „povredu iste vrste" u smislu Smjernica iz 1998.[44]. Iako se to danas može činiti relativno očitim, 2002. gotovo da nije postojala sudska praksa u pogledu ponavljanja povreda. Nedostatak bilo kakve naznake u tom pogledu u obavijesti o preliminarno utvrđenim činjenicama društvu Ferriere Nord prilično je otežao mogućnost da iskoristi svoja prava obrane.

93. Prema tome, smatram da bi Sud, ako se ne složi s mojom ocjenom *drugog žalbenog razloga* društva Ferriere Nord, morao ipak prihvatiti njegov *sedmi žalbeni razlog*. Stoga bi presudu u predmetu T-90/10 trebalo ukinuti u dijelu koji se odnosi na primjenu otegotne okolnosti ponavljanja povrede. Prema mojem mišljenju, Sud bi također trebao poništiti spornu odluku u tom dijelu i ponovno odrediti novčanu kaznu izrečenu protiv društva Ferriere Nord a da pritom ne uzme u obzir otegotnu okolnost ponavljanja povrede.

94. U tim okolnostima nema potrebe ispitivati *deveti žalbeni razlog* društva Ferriere Nord. U svakom slučaju, taj žalbeni razlog smatram neosnovanim s obzirom na to da, kako objašnjavam u točki 117. ovog mišljenja, *četvrti žalbeni razlog* također treba odbiti.

3. Javno distanciranje

95. Feralpi, Valsabbia i Alfa Acciai[45] smatraju da je Opći sud pogriješio primijenivši koncept „javnog distanciranja" i da je tako pogrešno potvrdio njihovo sudjelovanje u nekim dijelovima povrede, unatoč činjenici da su objavili cijene koje su se razlikovale od cijena dogovorenih s konkurencijom. U tom kontekstu ističu da je člankom 60. UEZUČ-a tvrtkama zabranjena cjenovna diskriminacija kupaca i odstupanje od objavljenih cijena.

96. Iako mi taj argument nije uvjerljiv, on ipak zaslužuje dublju analizu.

97. U mišljenju *Total Marketing Services* imao sam priliku istaknuti da je nepostojanje javnog distanciranja element koji može potvrditi pretpostavku, na temelju specifičnih indicija koje je Komisija prikupila, da je poduzetnik koji je sudjelovao u sastancima protutržišne prirode sudjelovao u povredi članka 101. stavka 1. UFEU-a. Drugim riječima, ako poduzetnik s konkurentima sudjeluje na sastanku iz kojeg proistekne protutržišni sporazum, moguće je pretpostaviti da je taj poduzetnik sudjelovao u povredi, osim ako je suprotno izričito dokazano. S druge strane, činjenica da se poduzetnik nije javno distancirao ne nadoknađuje nedostatak dokaza o sudjelovanju, pa makar i pasivnom, na sastanku protutržišne prirode[46].

98. Drugačiji zaključak doista bi prekršio presumpciju nedužnosti priznatu u članku 48. stavku 1. Povelje i ne bi bio u skladu s člankom 2. Uredbe br. 1/2003[47]. Isto tako, pregledom dokaza dostavljenih u pogledu navodnog javnog distanciranja poduzetnika, pojam „javno distanciranje" koji treba primijeniti ne može biti toliko uzak i strog da je poduzetniku gotovo nemoguće opovrgnuti pretpostavku.

44 Smjernice o metodi za utvrđivanje novčanih kazni koje se propisuju u skladu s člankom 15. stavkom 2. Uredbe br. 17 i člankom 65. stavkom 5. Ugovora o EZUČ-u (SL 1998., C 9, str. 3.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 8., svezak 4. str. 6.).

45 Četvrti žalbeni razlog u predmetu C-85/15 P i peti žalbeni razlog u predmetima C-86/15 P i C-87/15 P.

46 Vidjeti moje mišljenje o predmetu Total Marketing Services/Komisija, C-634/13 P, EU:C:2015:208, t. 43. do 61. U istom smislu vidjeti mišljenje nezavisnog odvjetnika M. Watheleta u predmetu Toshiba Corporation/Komisija, C-373/14 P, EU:C:2015:427, t. 123. do 136., i mišljenje nezavisnog odvjetnika D. Ruiz-Jaraba Colomera u predmetu Aalborg Portland i dr./Komisija, C-204/00 P, EU:C:2003:85, točke 127. do 131.

47 U skladu s potonjom odredbom, Komisija mora dokazati povredu članka 101. stavka 1. UFEU-a.

99. U žarištu kritike u ovim predmetima, međutim, nije to da je Opći sud pogrešno tumačio ili primijenio pojam „javno distanciranje". Feralpi, Valsabbia i Alfa Acciai doista su sudjelovali na jednom ili više sastanaka protutržišne prirode tijekom predmetnog razdoblja [48], a postoje i druge indicije koje ukazuju na njihovo sudjelovanje u koluzivnom ponašanju [49]. Feralpi, Valsabbia i Alfa Acciai također ne tvrde da je Opći sud na njih stavio prevelik teret dokazivanja. Za njih je u osnovi problematično to što je Opći sud smatrao da određeno ponašanje (objavljivanje cijena drugačijih od cijena dogovorenih s konkurencijom) nije zadovoljilo zahtjev „javnog distanciranja".

100. Međutim, to nije pogreška koja se tiče prava koju se može kontrolirati u žalbi. Kako je Sud smatrao u predmetu Toshiba [50], pojam „javno distanciranje" odražava stvarnu situaciju koju u pojedinačnom slučaju utvrđuje Opći sud, na temelju ukupne ocjene svih relevantnih dokaza i indicija. Ako su ti dokazi bili prikupljeni na pravilan način i ako su bila poštovana opća načela prava kao i pravila postupka primjenjiva u području tereta i izvođenja dokaza, ocjena dokazne vrijednosti podnesenih elemenata isključivo je na Općem sudu [51].

101. U ovom predmetu je Opći sud smatrao da je, u pogledu razdoblja koje Feralpi, Valsabbia i Alfa Acciai osporavaju, Komisija na odgovarajući način dokazala sudjelovanje tih poduzetnika u povredi na temelju nekoliko indicija (uključujući, sudjelovanje na jednom sastanku protutržišne prirode ili više njih). Opći sud nije smatrao da je to što su Feralpi, Valsabbia i Alfa Acciai javnosti objavili cijene koje su se razlikovale od cijena dogovorenih s drugim sudionicima kartela samo po sebi činilo „javno distanciranje" kojim se moglo opovrgnuti zaključak izveden na temelju tih drugih indicija.

102. Zasigurno nije jednostavno definirati što, *a priori*, čini odgovarajuće „javno distanciranje". Zadovoljava li predmetno postupanje taj zahtjev ovisi, po mojem mišljenju, u velikoj mjeri o specifičnim okolnostima svakog predmeta. U ovim predmetima ne nalazim pogrešku u pobijanim presudama: uopće ne nalazim iskrivljenje jasnog značenja dokaza, povredu ikojeg općeg načela prava ili pravila postupka ni proturječnost u obrazloženju Općeg suda. Nadalje, čini se da su njegovi zaključci sukladni sudskoj praksi Suda prema kojoj je jedan od ključnih elemenata ocjene je li se poduzetnik doista distancirao način na koji drugi sudionici kartela doživljavaju postupanje tog poduzetnika [52]. Sukladno tomu, ako u predmetnom slučaju nije bilo elementa koji je upućivao na činjenicu da su drugi sudionici kartela objavu različitih cijena smatrali jasnim signalom da Feralpi, Valsabbia i Alfa Acciai nisu imali namjeru postupati u skladu s tajnim dogovorom, ta činjenica snažno potvrđuje zaključak da nije bilo javnog distanciranja u smislu sudske prakse Suda.

4. Ostali žalbeni razlozi

103. Mišljenja sam da većinu ostalih žalbenih razloga valja tek ukratko razmotriti.

48 Presude od 9. prosinca 2014., Feralpi/Komisija, T-70/10, neobjavljena, EU:T:2014:1031, t. 231. do 234.; Ferriera Valsabbia i Valsabbia Investimenti/Komisija, T-92/10, neobjavljena, EU:T:2014:1032, t. 218. do 221.; i Alfa Acciai/Komisija, T-85/10, neobjavljena, EU:T:2014:1037, t. 217. do 220.

49 Primjerice, postoje elementi koji upućuju na činjenicu da su predmetni poduzetnici uskladili svoje cijene s cijenama dogovorenima na tim sastancima (vidjeti presudu od 9. prosinca 2014. u predmetu Feralpi/Komisija, T-70/10, neobjavljena, EU:T:2014:1031, t. 231. do 233.) ili da su se općenito pridržavali dogovorenog na takvim sastancima (vidjeti presude od 9. prosinca 2014., Alfa Acciai/Komisija, T-85/10, neobjavljena, EU:T:2014:1037, t. 220., i Ferriera Valsabbia i Valsabbia Investimenti/Komisija, T-92/10, neobjavljena, EU:T:2014:1032, t. 221.).

50 Presuda od 20. siječnja 2016., Toshiba Corporation/Komisija, C-373/14 P, EU:C:2016:26

51 Presuda od 20. siječnja 2016., Toshiba Corporation/Komisija, C-373/14 P, EU:C:2016:26, t. 63.

52 Presuda od 20. siječnja 2016., Toshiba Corporation/Komisija, C-373/14 P, EU:C:2016:26, t. 62. i navedena sudska praksa

(a) Predmet C-85/15 P

104. Svojim *prvim žalbenim razlogom* Feralpi smatra da je Opći sud pravno pogriješio odbacivši tvrdnju o navodnom kršenju načela kolegijalnosti koje je počinila Komisija. Takva povreda navodno proizlazi iz činjenice da je odluka od 30. rujna 2009. koju je donio Kolegij povjerenika bila nepotpuna s obzirom na to da su određene tablice nedostajale u prilozima odluke. Smatram da je taj žalbeni razlog djelomično nedopušten (jer dovodi u pitanje procjene činjenica uključene u točke 62. do 81. presude u predmetu T-70/10) i djelomično neosnovan (jer je izmjenjujuću odluku od 8. prosinca 2009. također donio Kolegij povjerenika).

105. *Trećim žalbenim razlogom* Feralpi kritizira Opći sud jer nije osudio predugo trajanje postupka pred Komisijom. Međutim, u točkama 152. do 161. pobijane presude ne nalazim ni pogrešku koja se tiče prava ni neodgovarajuću obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama. Usto, u dijelu u kojem se Feralpi žali na ocjenu činjeničnih okolnosti navedenih u točkama 157. do 160. pobijane presude ovaj je žalbeni razlog nedopušten.

106. U svojem *četvrtom žalbenom razlogu* Feralpi spaja nekoliko kritika pobijane presude koje se odnose na ocjenu Feralpijeva sudjelovanja u povredi tijekom razdoblja od 1989. do 1995. Prema njegovu mišljenju, Opći sud pogrešno je protumačio članak 65. stavak 1. UEZUČ-a, odnosno načela koja se odnose na raspodjelu tereta dokazivanja i presumpciju nedužnosti. Nadalje, prema Feralpiju, u pobijanoj presudi nedostaje odgovarajuće obrazloženje i njome su iskrivljene određene činjenice.

107. O jednom od tih argumenata već je bilo riječi u točkama 95. do 102. ovog mišljenja. Što se tiče drugih argumenata, mišljenja sam da, kao što i Komisija ističe, unatoč pozivanju na navodne pogreške koje se tiču prava Feralpi uglavnom dovodi u pitanje činjenične ocjene Općeg suda o Feralpijevu sudjelovanju u prethodno navedenom razdoblju. Budući da žalitelj uopće ne može dokazati jasno iskrivljivanje činjenica ili dokaza koje su počinili prvostupanjski suci, ovaj je žalbeni razlog u većem dijelu nedopušten. Što se tiče dokaza na koje se Opći sud oslanjao kako bi potvrdio analizu Komisije, Feralpi je zanemario nekoliko odlomaka pobijane presude u kojima Opći sud navodi druge dokaze osim Feralpijeva sudjelovanja na sastanku od 6. prosinca 1989.: u točkama 240. do 246. i 250. do 252. Opći sud upućuje na druge indicije i objašnjava zašto alternativno objašnjenje koje je pružio žalitelj nije uvjerljivo.

108. *Peti žalbeni razlog* odnosi se na metodu određivanja novčanih kazni koju je primijenila Komisija, prema kojoj su odgovorni poduzetnici podijeljeni u tri skupine na temelju njihova tržišnog udjela tijekom relevantnog razdoblja. U ovom žalbenom razlogu Feralpi ponovno kombinira različite navodne pogreške koje se tiču prava. Međutim, Feralpijevi argumenti tek su ukratko opisani i kritika je većinom upućena Komisiji, a ne Općem sudu. Zato smatram da je ovaj žalbeni razlog nedopušten.

109. U svakom slučaju, tvrdnja da je Opći sud trebao osuditi Komisiju zbog povrede načela jednakog postupanja čini se nelogičnom. Opći sud doista je utvrdio pogrešku u izračunu tržišnih udjela jedne od tih triju skupina. Međutim, ta pogreška ne znači da je novčane kazne poduzetnika koji pripadaju u druge dvije skupine (uključujući Feralpi) trebalo prilagoditi. Ta pogreška prije upućuje na to da bi novčane kazne izrečene poduzetnicima koji pripadaju u tu skupinu mogle biti izmijenjene. Budući da je metoda izračuna novčanih kazni izrečenih poduzetnicima koji pripadaju drugim dvjema skupinama pravilna, Opći sud nije moguće kritizirati zbog odbijanja zahtjeva za smanjenje novčanih kazni.

(b) Spojeni predmeti C-86/15 P i C-87/15 P

110. Svojim *trećim žalbenim razlogom* Valsabbia i Alfa Acciai smatraju da je Opći sud počinio pogrešku koja se tiče prava odbacivši njihove tvrdnje o navodnom kršenju načela kolegijalnosti koje je počinila Komisija. Zbog razloga objašnjenih u prethodnoj točki 104., ovaj je žalbeni razlog djelomično nedopušten i djelomično neosnovan.

111. Svojim *šestim žalbenim razlogom* Valsabbia i Alfa Acciai smatraju da je Opći sud počinio pogrešku koja se tiče prava odbacivanjem tvrdnje o navodnom kršenju članka 47. Povelje i odbijanjem da smanji iznos novčane kazne. Prema njihovu mišljenju, trajanje upravnog postupka pred Komisijom trebalo bi smatrati predugim. Zbog istih razloga poput onih izloženih u prethodnoj točki 105., smatram da je ovaj žalbeni razlog djelomično nedopušten i djelomično neosnovan.

112. *Sedmi žalbeni razlog* društava Valsabbia i Alfa Acciai u osnovi je analogan Feralpijevu petom žalbenom razlogu: odnosi se na odbijanje Općeg suda da smanji iznos novčanih kazni na temelju navodne povrede načela jednakog postupanja zbog pogreške u izračunu novčanih kazni u odnosu na druge poduzetnike. Već sam, u prethodnoj točki 109., objasnio da je ta tvrdnja pravno neosnovana.

(c) Predmet C-88/15

113. *Prvim žalbenim razlogom* Ferriere Nord tvrdi da je sporna odluka znatno drugačija od odluke iz 2002. jer se prva odnosi na povredu pravila tržišnog natjecanja na zajedničkom tržištu, dok se potonja odnosi na povrede na talijanskom tržištu. Zbog toga je Opći sud počinio pogrešku koja se tiče prava kad je zaključio da nova obavijest o preliminarno utvrđenim činjenicama nije bila potrebna prije donošenja sporne odluke.

114. Čini se kako se argument temelji na pogrešnom tumačenju relevantnih odredaba UEZUČ-a i UFEU-a ili barem na pogrešnom tumačenju pobijane presude. Argument bi vrijedilo pobliže ispitati da je Komisija promijenila materijalnopravni temelj svoje odluke iz članka 65. stavka 1. UEZUČ-a u članak 101. stavak 1. UFEU-a. Naime, za razliku od članka 65. stavka 1. UEZUČ-a, članak 101. stavak 1. UFEU-a primjenjiv je samo na sporazume koji „utječu na trgovinu među državama članicama". Međutim, obje se odluke odnose na povredu članka 65. stavka 1. UEZUČ-a kojim se zabranjuju sporazumi kojima se narušava tržišno natjecanje „na zajedničkom tržištu". Stoga je nevažno odnosi li se tekst odluke (ili obavijesti o preliminarno utvrđenim činjenicama) na narušavanje tržišnog natjecanja na talijanskom tržištu (kao što je slučaj s odlukom iz 2002.) ili na narušavanje tržišnog natjecanja na zajedničkom tržištu (kao što je slučaj sa spornom odlukom). U ovom kontekstu gotovo da nije potrebno istaknuti da sporazum kojim je obuhvaćen teritorij Italije ispunjava taj kriterij s obzirom na to da talijansko tržište čini znatan dio zajedničkog tržišta.

115. *Trećim žalbenim razlogom* Ferriere Nord tvrdi da je Opći sud počinio pogrešku koja se tiče prava jer nije osudio navodnu Komisijinu povredu pravila postupka. Ferriere Nord navodi da je izvješće Službenika za saslušanje koje je priloženo nacrtu odluke dostavljene Kolegiju povjerenika na sastanku 30. rujna 2009. bilo objavljeno samo na engleskom, francuskom i njemačkom, a ne i na talijanskom jeziku. Smatra da je to povreda Komisijina poslovnika.

116. Slažem se s mišljenjem Općeg suda da je argument društva Ferriere Nord u ovom pogledu bespredmetan. Ustaljena je sudska praksa sudova Unije da to što se neka institucija nije pridržavala internog postupovnog pravila ne može dovesti do nezakonitosti konačne odluke, osim ako je propust bio dovoljan značajan i negativno je utjecao na pravni i činjenični položaj stranke koja se žali na postupovnu nepravilnost [53]. Prema mojem mišljenju, nijedan element ne baca sumnju na ocjenu činjenica i dokaza koju je proveo Opći sud kako bi došao do zaključka da nisu dokazani štetni učinci na položaj društva Ferriere Nord.

117. *Četvrti žalbeni razlog* društva Ferriere Nord – u vezi sa zaključcima Općeg suda u pogledu prirode i trajanja sudjelovanja tog poduzetnika u povredi – prema mojem je mišljenju nedopušten. Ti argumenti u biti ponovno propituju činjenične ocjene Općeg suda.

53 Vidjeti sudsku praksu navedenu u točki 158. presude od 9. prosinca 2014., Ferriere Nord/Komisija, T-90/10, neobjavljena, EU:T:2014:1035.

118. *Petim žalbenim razlogom* Ferriere Nord tvrdi da nije odgovarajuća odluka Općeg suda da smanji osnovni iznos novčane kazne za 6 % kako bi uzeo u obzir činjenicu da Ferriere Nord nije sudjelovao u protutržišnom sporazumu tijekom tri godine. Međutim, u skladu s ustaljenom sudskom praksom, Sud u okviru žalbe nema pravo zbog razloga pravičnosti vlastitom ocjenom zamijeniti ocjenu Općeg suda koji je u okviru svoje neograničene nadležnosti odlučivao o iznosu novčanih kazni izrečenih poduzetnicima zbog povrede pravila Unije o tržišnom natjecanju [54]. U ovom predmetu ne vidim nikakve elemente koji pokazuju da je konačni iznos novčane kazne izrečene društvu Ferriere Nord mogao biti neproporcionalan ili pretjeran. U pobijanoj presudi također nisam pronašao nijedan nedostatak ili proturječnost u obrazloženju.

119. Konačno, *šestim žalbenim razlogom* Ferriere Nord navodi da je Opći sud pogriješio u izračunu iznosa novčane kazne koju je smanjio za 6 %. Iako je naveo da će smanjenje primijeniti na osnovni iznos, Opći sud je zatim smanjenje primijenio kao olakotnu okolnost i tako utvrdio malo manje smanjenje.

120. Odmah na početku želio bih istaknuti da precizne granice pojma neograničene nadležnosti još uvijek nisu jasne. Može li stranka osporiti iznos novčane kazne neovisno o navodnoj Komisijinoj pogrešci i dalje je nejasno. Međutim, u predmetnom postupku to nije sporno pitanje s obzirom na to da je Opći sud doista utvrdio pogrešku u spornoj odluci u pogledu sudjelovanja društva Ferriere Nord u povredi pa je, posljedično, odlučio smanjiti iznos novčane kazne koju je Komisija izrekla tom poduzetniku. Pravo je pitanje ovdje mora li Opći sud slijediti određene kriterije ili načela pri reviziji novčane kazne zbog pogrešaka utvrđenih u odluci koju žalitelj pobija.

121. Čini se kako presuda Suda u predmetu Galp [55] upućuje na to da postoje ograničenja u postupanju koje je sudovima Unije dopušteno prilikom izvršavanja neograničene nadležnosti u pogledu novčanih kazni koje je Komisija izrekla prema Uredbi br. 1/2003. Slažem se. Iako nema potrebe ovo pitanje dalje ispitivati, morao bih istaknuti da određena ograničenja ovlasti sudova Unije prema članku 261. UFEU-a i članku 31. Uredbe br. 1/2003 nužno moraju proizlaziti iz načela kao što su, primjerice, proporcionalnost, pravna sigurnost i jednako postupanje. Prema tome, u predmetnom slučaju ne nalazim nikakav uvjerljiv argument da je Opći sud pogriješio u svojoj nadležnosti u skladu s člankom 261. UFEU-a i člankom 31. Uredbe br. 1/2003.

122. Iako tekst pobijane presude nije uzoran primjer toga, nesporno je da je Opći sud utvrdio smanjeni iznos novčane kazne izrečene društvu Ferriere Nord postupajući prema svojim ovlastima neograničene nadležnosti i da je Sud načelno odlučio primijeniti metodu koju je predložila Komisija u Smjernicama iz 1998. (što je, očito, metoda primijenjena i u spornoj odluci).

123. S tim u vezi, smatram da Opći sud nije pogriješio što je nesudjelovanje društva Ferriere Nord u dijelu povrede uzeo kao olakotnu okolnost. To je, uistinu, pravilan pristup prema Smjernicama iz 1998. Te se smjernice odnose na težinu i trajanje kao elemente koje Komisija mora uzeti u obzir pri utvrđivanju osnovnog iznosa. Međutim, jasno je da te elemente treba ocijeniti s obzirom na ukupnu povredu. Zbog toga je, s obzirom na težinu i trajanje ukupne povrede, Komisija odgovorne poduzetnike razvrstala u tri različite skupine, ovisno o njihovim udjelima na tržištu. Kako je naznačeno u Smjernicama iz 1998., različito postupanje primijenjeno pri utvrđivanju osnovnog iznosa odnosi se uglavnom na „posebn[u] težin[u] i slijedom toga, stvarni učinak na tržišno natjecanje postupanja koje predstavlja povredu svakog poduzetnika, osobito ako postoji značajna razlika u veličini poduzetnika počinitelja povrede iste vrste”.

54 Presuda od 7. rujna 2016., Pilkington Group i dr./Komisija, C-101/15 P, EU:C:2016:631, t. 72. i navedena sudska praksa.

55 Presuda od 21. siječnja 2016., Galp Energía España i dr./Komisija, C-603/13 P, EU:C:2016:328.

124. U predmetnom slučaju ne postoje indicije da je nesudjelovanje društva Ferriere Nord tijekom predmetnog razdoblja u dijelu povrede utjecalo na težinu (ili trajanje) ukupne povrede. Zato je Opći sud pravilno uzeo u obzir pojedinačni doprinos društva Ferriere Nord kartelu kao relevantni čimbenik u kontekstu procjene olakotnih okolnosti.

125. U tom kontekstu može biti korisno prisjetiti se da je, u predmetu Solvay Solexis, Sud smatrao da Komisija, prema Smjernicama iz 1998., ima ovlaštenje razmotriti manju težinu sudjelovanja poduzetnika u povredi, bilo radi primjene različitog postupanja u svrhu utvrđenja osnovnog iznosa novčane kazne ili kao olakotnu okolnost radi smanjenja osnovnog iznosa[56]. Tu se sudsku praksu, prema mojem mišljenju, ne smije tumačiti kao davanje zelenog svjetla Komisiji u tom pogledu. Smisao je te sudske prakse prije da to treba li uzeti u obzir manju ozbiljnost sudjelovanja poduzetnika u povredi pri izračunu osnovnog iznosa ili pri primjeni olakotnih okolnosti ovisi o specifičnim činjenicama svakog slučaja. Čini mi se da je ovo načelo *a fortiori* primjenjivo na Opći sud kada ostvaruje neograničenu nadležnost u pogledu novčanih kazni koje je izrekla Komisija.

(d) Predmet C-89/15 P

126. *Drugim žalbenim razlogom* društva Riva Fire spornim smatra smanjenje osnovnog iznosa novčane kazne za 3 % prema odluci Općeg suda. Riva Fire smatra da je: (i) smanjenje neodgovarajuće i da je (ii) obrazloženje pobijane presude u tom pogledu proturječno ili barem nedovoljno.

127. Glavni argument društva Riva Fire u velikoj mjeri odgovara argumentima društva Ferriere Nord u njegovu petom i šestom žalbenom razlogu pa bi ga trebalo odbaciti zbog razloga objašnjenih u točkama 118. i 125. ovog mišljenja. U pogledu tvrdnje društva Riva Fire da je Opći sud počinio pogrešku koja se tiče prava smatravši da je Riva Fire odgovoran za postupanje drugih poduzetnika, taj argument smatram nedopuštenim (jer osporava činjenice koje je Opći sud utvrdio u pogledu njegova sudjelovanja u jednoj trajnoj povredi) i neosnovanim (u svjetlu sudske prakse navedene u točkama 116. i 214. presude u predmetu T-83/10). Konačno, nedopušten je u žalbi argument društva Riva Fire da je Opći sud pogriješio kada je zaključio da se taj poduzetnik nije javno distancirao od kartela[57].

128. *Trećim žalbenim razlogom* Riva Fire tvrdi da je Opći sud počinio pogrešku koja se tiče prava potvrdivši sudjelovanje društva Riva Fire u sporazumu iz prosinca 1998. i, posljedično, uzevši u obzir te činjenice prilikom utvrđivanja iznosa novčane kazne. Smatram da je ovaj žalbeni razlog nedopušten jer Riva Fire u osnovi osporava ocjenu Općeg suda u pogledu činjenica i dokaza. Usto, nije važno je li Riva Fire osporio svoje sudjelovanje u tom sporazumu u prvostupanjskom postupku[58] s obzirom na to da je Opći sud potvrdio analizu Komisije na temelju dokumentiranih dokaza, a ne na temelju pretpostavki, kako to pogrešno navodi Riva Fire.

129. Konačno, *četvrtim žalbenim razlogom* Riva Fire kritizira odluku Općeg suda u pogledu povećanja od 375 % osnovnog iznosa novčane kazne radi preventivnog učinka izrečene novčane kazne. Opći sud je smatrao da je uputa u točki 604. sporne odluke o sudjelovanju visokih članova uprave društva Riva Fire (i Lucchini/Siderpotenza) u povredi navedena tek radi potpunosti. Iznos povećanja – prema Općem sudu – temelji se samo na prihodu tih društava na mjerodavnom tržištu[59].

56 Presuda od 5. prosinca 2013., Solvay Solexis/Komisija, C-449/11 P, neobjavljena, EU:C:2013:802, t. 78.

57 Vidjeti također prethodne točke 95. do 102.

58 Kako je navedeno u točkama 222. i 223. presude od 9. prosinca 2014., Riva Fire/Komisija, T-83/10, neobjavljena, EU:T:2014:1034, što društvo Riva Fire osporava.

59 Presuda od 9. prosinca 2014., Riva Fire/Komisija, T-83/10, neobjavljena, EU:T:2014:1034, t. 276.

130. Značenje točke 604. sporne odluke doista nije sasvim jasno. Međutim, tumačenje Općeg suda u pogledu tog odlomka jedno je od mogućih tumačenja, a Riva Fire nije pružio nijedan konkretan element kako bi dokazao da je Opći sud iskrivio jasan smisao sporne odluke. Usto je Opći sud ispitao razne argumente koje je Riva Fire iznio protiv povećanja od 375 % pa ih je odbio kao neosnovane [60]. Posljedično, ovaj je žalbeni razlog nedopušten ili je barem neosnovan.

VI – Posljedice procjene

131. Kako je navedeno u točkama 23. do 25. i 63. ovog mišljenja, ako se Sud složi s mojim ocjenama žalbenih razloga u pogledu povrede žaliteljevih prava obrane, pobijane presude kao i sporne odluke treba poništiti.

132. No ako se Sud ne složi s mojim ocjenama tih žalbenih razloga, žalbe tada treba u cijelosti odbiti, osim u pogledu primjene otegotne okolnosti ponavljanja povrede u odnosu na društvo Ferriere Nord.

VII – Troškovi

133. Prema članku 138. stavku 1. Poslovnika Suda, stranka koja ne uspije u postupku dužna je, na zahtjev protivne stranke, snositi troškove.

134. Ako se Sud složi s mojom ocjenom žalbe, tada bi, u skladu s člancima 137., 138. i 184. Poslovnika, Komisija načelno morala platiti troškove predmetnog postupka, i one u prvom stupnju i one povodom žalbe.

135. Međutim, moram napomenuti da su sve žalbe koje su žalitelji uložili (prema mom mišljenju, pretjerano) duge i složene. Neki žalbeni razlozi sastoje se od nekoliko dijelova, ali argumenti svakog dijela nisu uvijek dobro objašnjeni. Usto, određene su kritike ponovljene u gotovo svakom razlogu: primjerice, tvrdnja da pobijana presuda nije imala obrazloženje ili da je ono bilo neodgovarajuće. Međutim, utvrdio sam da je Opći sud bez iznimke objasnio zašto je došao do određenog zaključka i da su žalitelji u biti osporavali samo točnost obrazloženja. Moram istaknuti, bez obzira na to koliko se to činilo očitim, da postoji razlika između tvrdnje da je Opći sud propustio (u potpunosti ili na odgovarajući način) osvrnuti se na određeni zahtjev i tvrdnje da je Opći sud navodno počinio pogrešku koja se tiče prava u pogledu određenog zahtjeva.

136. Konačno, nekoliko je žalbenih razloga bilo očito nedopušteno ili neosnovano. Primjerice, unatoč pozivanju na navodne pogreške koje se tiču prava, nekoliko je žalbenih razloga bilo očito usmjereno na osporavanje činjeničnog stanja koje je utvrdio Opći sud. Nadalje, u pogledu spornih pitanja koja su žalitelji istaknuli postoji ustaljena sudska praksa koja ne ide u prilog argumentima žalitelja. Žalitelji uopće nisu naveli uvjerljive argumente zbog kojih bi se njihovi predmeti razlikovali od prethodnih ili kako bi opravdali odstupanje od njih.

137. Ukratko, ne mogu zanemariti činjenicu da većinu žalbenih razloga žalitelja treba odbiti i da su žalitelji morali biti svjesni toga. To je također točno, *mutatis mutandis*, u pogledu prvostupanjskih postupaka. Smatram da ponašanje žalitelja u ovim postupcima ne doprinosi dobrom sudovanju i da isto valja uzeti u obzir pri donošenju odluke o snošenju troškova.

60 Vidjeti presudu od 9. prosinca 2014., Riva Fire/Komisija, T-83/10, neobjavljena, EU:T:2014:1034, t. 262. do 275. i 277.

138. Također je nemoguće zanemariti da je Komisija doprinijela nepotrebnoj složenosti i duljini predmetnog postupka jer je stavila nekoliko prigovora nedopuštenosti koji su bili očito neosnovani. U mnogim je slučajevima bilo jasno da su žalitelji istaknuli pravno pitanje a da nisu osporavali utvrđene činjenice ili dokaze. Ta su razmatranja također, *mutatis mutandis*, valjana u pogledu postupanja Komisije na prvoj instanci. Komisijino „popunjavanje" podnesaka prigovorima nedopuštenosti „za svaki slučaj" valja osuditi i uzeti u obzir u dodjeli troškova.

139. U svjetlu prethodno izrečenog i u skladu s člankom 138. stavkom 3. Poslovnika, predlažem Sudu da: (i) naloži Komisiji da snosi svoje troškove i dvije trećine troškova žalitelja i da (ii) žaliteljima naloži da snose jednu trećinu svojih troškova.

VIII – Zaključak

140. Uzimajući u obzir sva prethodna razmatranja, predlažem Sudu da:

– ukine presude Općeg suda od 9. prosinca 2014. u predmetu Feralpi/Komisija, T-70/10; Riva Fire/Komisija, T-83/10; Alfa Acciai/Komisija, T-85/10; Ferriere Nord/Komisija, T-90/10; i Ferriera Valsabbia i Valsabbia Investimenti/Komisija, T-92/10;

– poništi Odluku Komisije C (2009) 7492 *final* o primjeni članka 65. UEZUČ-a (predmet COMP/37.956 – betonsko-armaturne šipke, ponovno donošenje) od 30. rujna 2009.;

– naloži Komisiji snošenje svojih troškova i dvije trećine troškova žalitelja u prvostupanjskom i žalbenom postupku;

– naloži žaliteljima snošenje trećine svojih troškova.